

פתרון הבחינה

ספרות

קיץ תשפ"ד, 2024, שאלון: 8281

מוגש ע"י אורן איזנברג, מורה לספרות בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. כל התשובות מנוסחות בראשי פרקים.

פרק ראשון – הסיפור הקצר + שירה

נבחן שבחר בפרק זה, נדרש לענות על שלוש מהשאלות 1-28:

שאלה מספר 2

מדירה לדירה / עגנון

א.

- גיבור הסיפור "מדירה לדירה" הוא דמות מורכבת משום שהוא דמות שמתפתחת ומשתנה מקצה לקצה, ומשום שהסיפור נותן ביטוי רב לרגשות ולמחשבות שלו. לקראת סוף הסיפור מתרחש אירוע חריג המשנה משמעותית את מציאות החיים היומיומית של הגיבור.
- במרכז הסיפור ניצב קונפליקט פנימי של הגיבור – הבחירה בבדידות ובחיים ללא קשר אנושי מול הבחירה בחיים הכוללים קשר אנושי. לאורך הסיפור בורח הגיבור מקשר זה, אבל במהלכו הוא עובר תהליך נפשי, ובנקודת ההתפכחות הוא בוחר לחזור לתינוק ובוחר בקשר אנושי ובחיים שונים מאלו שחי עד כה.
- זהו סיפור שבו מעוצב תהליך פסיכולוגי של התפכחות ושל הבנה עמוקים, סיפור על הצורך של אדם בקשר אנושי. הגיבור הופך מאדם אנוכי המרוכז בצרכיו בלבד, לאדם שזקוק לקשר אנושי.
- כאשר המספר פוגש את התינוק המוזנח (בובי) הוא עובר תהליך שבמהלכו הוא מבין כמה הוא זקוק לקשר עם בני אדם. כשהוא עובר למקום שנראה כמו גן עדן הוא מרגיש געגועים לתינוק, ומבין שרצונו האמיתי הוא לחזור אליו. הוא חוזר לתינוק, מרגיע אותו ומחבק אותו. בזכות הקשר עם התינוק מחלים המספר מהבדידות והתינוק ממלא את עולמו הרגשי.

- גיבור הסיפור, החולה כמצב של קבע, מבקש שוב ושוב לשנות את מקום מגוריו כדי להיטיב את מצבו. לאורך הסיפור ובאמצעות מפגשיו עם התינוק, מתברר לו ולקוראים כי הוא זקוק לשינוי פנימי ולא חיצוני: הוא זקוק לקשר אנושי, ממש כפי שהתינוק זקוק לקשר. הקשר עם התינוק מביא לו שלוה ומנוחה, שלצורך השגתן הוא מוותר על דירה נאה ומרווחת לטובת חדר עלוב ברחוב סואן, ובלבד שיהיה קרוב לתינוק.
- הגיבור הוא דמות מורכבת משום שהוא עובר שינוי משמעותי והופך מאדם אנוכי המרוכז בצרכיו בלבד לאדם שנוקק לקשר אנושי ומבין כי גאולתו תתאפשר רק באמצעות קשר עם הזולת. בכך מעצב הסיפור אמירה שלפיה משמעות החיים היא להיות בקשר אנושי, במקום שלכאורה הוא הגרוע ביותר, המקום שבו אדם נפתח אל הזולת הנזקק לו. הוא ניצל מבדידות, משיממון וממוות נפשי.

ב.

- **האמצעי הספרותי המרכזי המבטא את ההתמודדות עם משמעות האירוע הריג הוא מוטיב הדירה.** בדירה הראשונה (בירושלים) הוא חולה במחלה פיזית – הוא תשוש, פצעים בשפתיו, משתעל וכו', אולם בקריאה קפדנית ניכר שמחלתו האמתית היא הבדידות שהוא מצוי בה.
- בהמשך התהליך הגיבור מגיע לדירה הבאה, בתל אביב, שמתוארת כקטנה, צפופה ובלתי נסבלת. חייו הופכים לגיהנום והוא סובל מאוד. לאחר מספר ימים מגיעה צרה חדשה: לבעלי הדירה היה תינוק חלש וחולני שאמו הזניחה אותו, הוא היה יושב כל היום על אסקופת הבית, בוכה ומבקש מהגיבור שירים וינענע אותו. בלילה הוא היה בוכה ומלחיץ אותו ומפריע לו לישון. התינוק מדגיש את הקושי של הגיבור לקיים קשר אנושי ואת התהליך שהוא יעבור בניסיון להחלים ממחלתו, עד שיצליח ליצור קשר עם התינוק.
- לאחר ימים לא קלים בדירה בתל אביב, מחליט הגיבור לעבור לדירה נוספת: דירת הזקן. דירת הזקן היא מקום חלומי עם טבע, דשא ובריכת דגים, המקום פסטורלי ונראה שהוא מצא את הדירה המושלמת בשבילו. הגיבור חוזר לדירה בתל אביב, אוסף את חפציו והוא מלא התרגשות מהמעבר לדירה החדשה.
- בהגעה לדירת הזקן חלה נקודת המפנה בתהליך שהגיבור עובר – **ובנקודה זו מתרחש האירוע הריג – אירוע פנימי בנפשו, התפכחות ותובנה חדשה על חייו.** הוא מבחין בכך שאין תינוק על אסקופת הבית (האסקופה נקייה וצחה, כאנלוגיה ניגודית לאסקופה בתל אביב), וכאן מתחוללת ההתפכחות בתהליך שהגיבור עובר, והוא מחליט לחזור במפתיע לדירה בתל אביב. הוא פוגש את התינוק ומחבק אותו כמו שלא חיבק בעבר.
- **אירוע חריג זה מבטא את משמעות הסיפור ואת מורכבות הדמות** – על אף שדירת הזקן מושלמת, מה שבאמת חסר לו הוא הקשר האנושי והחום של התינוק בובי. כעת רעש האוטובוסים כבר לא מפריע לו, הלכלוך לא מפריע לו, הוא מחבק את התינוק ורק רוצה לשמוע את קולו. זהו רגע השיא שבו המספר מבין ומרגיש כמה הוא זקוק לקשר זה.
- **משמעות האירוע הריג מקבלת ביטוי גם בעזרת האנאלוגיה הניגודית** בין מצבו בתל אביב בתחילת הסיפור ובין מצבו בתל אביב בסופו. הרגשות שחש הגיבור במעבר הראשון לתל אביב מנוגדים לאלו שהוא מרגיש בחזרתו, בעקבות השינוי הנפשי שעבר. הרעש, הלכלוך והחום כבר לא מפריעים לו. התינוק המוזנח שממנו כה רצה לברוח מעניק לו אושר רב – הוא מחבק את

התינוק כפי שלא חיבק אותו בעבר, עולה לחדר ושוכב על המיטה. כעת, רעש האוטובוסים כבר לא נשמע לאוזניו למרות שהוא קולני כמו בעבר. הקול היחידי שהוא שומע הוא את קול התינוק, ואת הקול הזה הוא מנסה להמשיך לשמוע.

שאלה מספר 10

אורן / לאה גולדברג

- במרכז השיר דוברת שנולדה במולדת אחת ועברה למולדת אחרת, ומבטאת את הקושי והכאב לחיות "בשתי מולדות": מרגישה שייכת לשתי מולדות ושורשיה בשני נופים שונים. המשוררת מרגישה כאילו היא צמח, עץ ששתלו אותו פעמיים בשני נופים שונים. בכך היא מביאה לידי ביטוי את חוויית ההגירה.
- תחושת השורשים בשתי המולדות היא תחושת ההגירה (תחושת העולים החדשים) – התחושה המלווה את אלו ששורשיהם בארץ מולדת אחת והיגרו/עלו לארץ אחרת ומרגישים שהיא מולדתם, אבל יש בהם געגועים למולדתם הישנה. הם חשים את "הכאב של שתי המולדות" – חוויית ההגירה המורכבת.
- לאה גולדברג עצמה נולדה בליטא ועלתה לארץ בשנת 1935 (בגיל 24). ניכר בשיר שהיא חשה את השורשים שלה הנטועים בשני נופים שונים – בליטא ובישראל – ובעצמה מתארת סוג של קרע בין שתי מולדות ששורשיה טמונים בהן.
- הבית הראשון מתאר את הקיום בארץ ישראל ("כאן"). על דרך הניגוד מתארת המשוררת מה חסר לה כאן שהיה לה במולדתה הקודמת: כאן היא לא שומעת את קול הקוקייה וכאן אין שלג על העצים. החזרה על המילים "כאן לא" מדגישה את החסר של מה שאין פה בארץ והיה שם – הקוקייה שאהבה, השלג על העץ (השלג מתואר במטאפורה כאילו הוא מצנפת, כובע על העצים).
- בחלקו השני של הבית היא מתארת את האורנים, שמשותפים לשני הנופים של שתי המולדות. בצל האורנים בארץ, כשהיא נמצאת לצידם, כל ילדותה חוזרת אליה, ילדותה משוחזרת לה ("קמה לתחייה"). לצד האורנים היא נזכרת במולדת הולדתה. האורנים מחברים את מולדת הילדות עם מולדתה הנוכחית.
- הבית השני מתאר קושי נוסף – מתאר את מולדת ילדותה בגעגוע. הוא נפתח בכך שהיא נזכרת בצלצול (קולות) המחטים של עצי האורן, קולות שהיו ונעלמו. היא מתארת את הנופים שלהם היא הייתה קוראת מולדת:
 - א. היא הייתה קוראת מולדת למרחבי השלג שהייתה חיה בהם.
 - ב. היא הייתה קוראת מולדת לקרח הירקרק שבחורף היה קופא ועוצר את זרימת הפלג (הנחל הקטן).
 - ג. היא הייתה קוראת מולדת ללשון (=לשפה) שהייתה כותבת בה באותה ארץ נוכרייה שחיה בה.

חשוב לשים לב שהדוברת מתארת את מולדתה הזו כ"ארץ נוכרייה" כלומר ארץ זרה! מולדתה הישנה אינה רק נופים יפים אלא גם שפת אימה, אבל זו לשון שהייתה לה זרה. מצד אחד זו מולדת ומצד שני זו ארץ נוכרייה. זו הייתה מולדת שהיא הרגישה בה סוג של זרות.

- **בית השלישי הדוברת עוסקת בחי, בציפורי מסע, והקורא מבין שהיא בעצם משווה את עצמה לציפורי המסע. רק ציפורי המסע יכולות להבין אותה – הן היחידות, בהיותן עוברות ממולדת למולדת, היכולות להבין את כאבה שלה – "את זה הכאב של שתי המולדות".**
- אבל בקריאה נוספת של הבית נבחין כי יש הבדל מהותי בינה ובין הציפורים הנודדות, והדוברת לא יכולה אלא לקנא בהן – הציפורים הנודדות לא סובלות באמת. הן חופשיות, עפות ממקום למקום, הן בין ארץ לשמים, אין להן גבולות, הן לא באמת תלושות. כמה קל לציפורים הנודדות להיות חסרות מולדת, להן כל ארץ היא מולדת, ללא כאב ההגירה.
- בבית הרביעי הדוברת פונה אל עצי האורנים ומשווה את עצמה אליהם (יוצרת סוג של מטאפורה) – היא טוענת שעם עצי האורנים הקיימים בשתי המולדות (המולדת הישנה והחדשה) היא נשתלה פעמיים ואיתם היא צמחה. התמונה הזו של הבית הרביעי מובילה לרעיון המטפורי המרכזי – אישה ששורשיה בשני נופים שונים.
- הבית הרביעי אינו פסימי, אינו עוסק בתלישות ובכאב אלא בצמיחה, בשורשים שהם השתלבות, צמיחה ומציאת מקום. השיר מסתיים בטון אופטימי של שורשים ולא בהכרח של כאב.
- **הצמחים (האורנים) חוזרים לאורך השיר והיחסים שלה עם האורנים מבטאים את משמעותו. האורנים בשיר משותפים גם למולדתה וגם לארצה החדשה והם אלו ש"מחזירים אותה" אל ילדותה (בית ראשון). בבית השני צלצול המחטים "מחזיר אותה" אל זיכרונות מולדתה. בבית הרביעי היא מזדהה עם האורנים לחלוטין – כמו האורנים, גם היא אדם שנשתל פעמיים ושורשיו בשתי מולדות שונות. מכאן שהאורנים הם לא רק ביטוי לכאב ההגירה, אלא גם "הפתרון" של המשוררת למשבר, שכן למרות כל ההבדלים, האורנים בארץ מאפשרים לה לחוש בבית, במולדת גם כאן. לכן היא מסיימת את השיר בנימה של קבלה והשלמה – "... שורשי בשני נופים שונים".**

תיקון הריחות / ארז ביטון

השיר "תיקון ריחות" הוא שיר בעל רקע אוטוביוגרפי. המשורר קשור בנפשו לריחות המזון של אימו – לריח הזעפרן ולריח הערק. בשיר פונה המשורר לחבריו ומבטא את הניגוד בין הריחות האהובים עליו מילדותו ובין הנהוג והמקובל בחברה האירופית "המתקדמת". הילדות שלו בלוד מאופיינת במשחק סנוקר ואילו החינוך האירופאי מאופיין באוטו גלידה מזמר ומוסיקה מערבית.

לאורך השיר מתאר הדובר באירוניה כואבת עימות בין תרבויות – החינוך שקיבל מתואר באופן מטאפורי כניסיון לתיקון הריחות – התרבות מערבית, חינוך בעל ניחוח של עושר מערבי, שמנוגד כל כך לתרבות חברת העולים הענייה שבתוכה גדל.

- בחלק הראשון של הבית הראשון מצטיירת תמונת ילדותו של הדובר בשיר, שניתן לזהות בה אלמנטים המזכירים את ילדותו של ביטון עצמו. השיר מתחיל בפנייה שמעלה תחושה של התגוננות: "מה אתם רוצים ממני", והוא ממשיך בהצהרה: "אני כבר לא אותו הילד". מכאן מתחילה להצטייר תמונה מוחשית של אורח חייו כילד בלוד: קפה מרקו, משחק סנוקר, ילד אבוד שמסתובב בין הרגליים של המבוגרים. הוא מרגיש צורך להצדיק את עצמו ואת אורחות חייו – הוא צריך להתנער מעברו.
- בחלק השני של הבית הראשון ובבית השני הוא מתאר את חייו בהווה, לאחר שהתבגר, עזב את בית ילדותו וסיגל לעצמו אורח חיים חדש, מנותק ורחוק מהמקום שבו גדל. בין שני החלקים של הבית הראשון ניתן לראות גם הפרדה ויזואלית: החלק השני מתחיל במילים "עכשיו חברים" – כלומר, הניגוד שעליו הוא מדבר מקבל ביטוי גם באופן שבו השיר בנוי.
- בבית השני הוא ממשיך ומספר על כל הדברים שהוא לומד בתהליך "תיקון הריחות" המטאפורי – תהליך העימות בין התרבות המערבית לתרבות המזרחית. כלומר, בחייו החדשים בחברה ה"תרבותית" הוא צריך ללמוד מחדש דברים בסיסיים ולמחוק את העבר של ילדותו, את העולם שממנו בא ושב התנהל בטבעיות מוחלטת. כל מה שהוא למד בו וכל מה שהוא יודע עליו כבר לא רלוונטי, והוא צריך ללמוד מחדש את החיים בתרבות המערבית:

1. לאכול גלידה מבדולח
2. מאוטו עם קולות ציפורים
3. לפתוח דלתות בתיבות נגינה עתיקות (אלו הן דלתות המערב שלא היו נפתחות בפניו אילו היה נשאר בריחות, בטעמים ובקולות של ילדותו)
4. להריח כריכות של שייקספיר (בניגוד לריחות הזעפרן והערק)
5. לשחק בחתול סיאמי (בניגוד למשחקי הסנוקר).

כל התיאורים הללו נכתבים בטון של אירוניה מרה וביקורתית שמציגה בכאב את החינוך שנאלץ הילד לעבור, ואת תיקון הריחות שנאלץ לבצע: למחוק את התרבות הראשונה, את מה שאהב, וללמוד לחיות עם התרבות החדשה בצורה "תרבותית", מערבית-אירופאית. הילד בשיר נאלץ

למחוק את זהותו ותרבותו וללמוד לאמץ זהות ותרבות חדשות המנוגדות למה שאהב ומנוגדות לחיים שהיו לו.

הנימה האירונית שהדובר בשיר משתמש בה כדי לתאר את הריחות והטעמים של התרבות המערבית מאירה באור שונה גם את הכותרת. שם השיר "תיקון הריחות" מלמד את הקורא על קלקול כלשהו שקיים, אך בתום הקריאה לא ברור אלו ריחות צריך לתקן – האם אלו ריחות ילדותו, שמהם הוא צריך היה להתרחק ולהתנתק על מנת להתקבל לחברה הישראלית, או שמא הריחות שדורשים תיקון הם הריחות המערביים, שהם מה שהדובר צריך לאמץ כדי להתקבל לחברה ולפתוח לעצמו הזדמנויות.

לסיכום, השיר "תיקון הריחות" מתאר מצב של קרע בין עולם ילדותו של הדובר, עם הריחות, הטעמים והמראות שמאפיינים אותו, ובין העולם שבו הוא חי בהווה. הדובר נאלץ להיפרד ולהתנתק מעולם ילדותו כדי להתקבל ולהשתייך לעולם שבו הוא נמצא בהווה, כמו גם ללמוד מחדש ידע בסיסי שהיה חסר לו כדי שיקבל יחס שווה בחברה. הנימה האירונית שמלווה את השיר מוחה על חוסר הצדק, על הצורך להיפרד מריחות הילדות שלו כדי להתקדם בחברה ולהשתייך אליה. הפרידה מעולם הילדות לא הושלמה מעולם, שכן נראה כי הריחות והטעמים ממשיכים לחיות בו ואף לרדוף אותו.

פרק שני – דרמה

נבחן שבחר בפרק זה, נדרש לענות על אחת מהשאלות 29-32 :

שאלה מספר 31

בית בובות / איבסן

- הדמות המרכזית במחזה המודרני "בית בובות" למדה במהלך המחזה דבר מה חדש על עצמה ועל החיים בכלל. לקראת סיומו של המחזה "בית בובות" מבינה נורה שחייתה כבובה בבית הבובות של בעלה, וכי כדי לחיות חיים מלאים ומשמעותיים אישה אינה יכולה להיות בובה שכזו. בסיום המחזה, לאחר שגילתה את "פרצופו האמיתי" של בעלה, מחליטה נורה להשמיע בפניו דברים מפתיעים ולא שגרתיים, ובסופם אף מחליטה לעשות מעשה נועז ודרמטי – לעזוב את ביתה ואת משפחתה ולצאת לדרך חדשה. זו למידה משמעותית ביותר על עצמה ועל החיים.
- נורה, גיבורת המחזה "בית בובות", קוראת בהתנהלותה תיגר על תפיסות פטריארכליות ההופכות נשים לחפצים, לאובייקטים. נורה מורדת במוסכמות אלו כשהיא מסרבת להמשיך לתפקד כחפץ, כבובה משעשעת וחיננית. בסיום המחזה נורה מגדירה את עצמה כסובייקט בעל דעות, עמדות והשקפות משל עצמו, ונוטשת את בית בעלה שהיה לה כבית בובות.

- המחזה מתמקד בדמותה של נורה, העוברת שינוי תודעתי לאורך המחזה בכל הנוגע למיקומה במשפחה, בזוגיות ובחברה, עד הסוף המפתיע שבו היא טורקת את הדלת על ביתה, משפחתה וחייה. טריקת דלת זו היא קריאת תיגר על העולם הישן ועל המשפחה הפטריארכלית, והיא שהופכת את המחזה לפמיניסטי במיוחד ולכזה המשקף את המאבק לקידום מעמד האישה.
- נורה מוצאת את זהותה כאישה עצמאית, מוצאת את קולה, מגיעה למודעות מגדרית ועוזבת את בעלה. תהליך זה משקף את הסוגיות ה"נ"ל, מדגיש את המאבק לקידום מעמד האישה ואת המתח בין העולם הישן הפטריארכלי ובין העולם החדש הפמיניסטי, שאותו מייצג התהליך שהיא עוברת.
- בתחילתו של המחזה נורה מוצגת כאישה מפונקת וכנועה, המצייתת לכל מה שבעלה דורש ממנה. נראה שהיא ה"בובה" שלו – הוא מכנה אותה בכינויים ילדותיים, היא מתלהבת מכסף ומחביאה עוגיות שאותן היא אוכלת בניגוד לרצונו.
- במהלך המחזה מתגלה כי יש באופייה גם קווים מרדניים והיא אינה נוהגת כאישה בורגנית "טובה". למעשה, היא חרגה בעבר מהמקובל ולקחה הלוואה (ואף זייפה חתימה) למען בריאותו של בעלה.
- בסיום, באירוע המשמעותי של המחזה, בעקבות איומי קרוגסטאד, נחשף פרצופו האמיתי של בעלה – שתלטן המעוניין בבובה צייתנית. היא אינה מעוניינת להמשיך לחיות בשקר, בוחרת לעזוב את משפחתה כדי לממש את עצמה ולחיות חיים אותנטיים – היא פועלת לשיפור חיה ולהגשמת זהותה המגדרית ולביטול זהותה כ"בובה" של בעלה.
- הדיאלוגים השונים, האנלוגיות המורכבות ואביזרי הבמה משקפים תהליך זה וסוגיות אלו לאורך המחזה. כך למשל, בפתחה נורה עולה על בימת המחזה כאישה צייתנית הנכנעת לתכתיבים של בעלה וכאישה המפנימה את נחיתותה (הכינויים שבהם הוא מכנה אותה, מוטיב הכסף).
- בסיום, נוכח תגובת הלמר למכתבי הגילוי, רואה נורה את מערכת היחסים שלהם מזווית אחרת – **היא לומדת משהו עצום על עצמה**. היא יוזמת שיחה ומנסחת תובנות ועמדה מוסרית ברורה – דברים אלו מדגישים היטב את משמעות המחזה ואת דמותה.
- נורה מבינה שאביה ובעלה עיצבו את זהותה המגדרית. הם ראו בה ילדה-בובה. נורה מבינה שהתעלמו מהיותה סובייקט – אדם עם רגשות, עם רצונות, עם דעות – והתייחסו אליה כאל אובייקט: "אני מאמינה שלפני הכול ומעל לכול אני יצור אנושי, ממש כמוך".
- היא עוזבת אותו: היא חייבת להפוך לאישה עצמאית, להתמודד בכוחות עצמה, ולא יכולה לעשות את זה לצידו: "אני חייבת להיות עצמאית לגמרי, לעמוד על הרגליים שלי לבד".
- הלמר אומר לה שהיא קודם כל אישה ואמא, והיא עונה לו שהיא מבינה עכשיו שלפני הכל היא בן אדם: "אני מאמינה שלפני הכל ומעל הכל אני יצור אנושי".
- היא מבינה שחיה כבובה בבית בובות – "לגביך הייתי אשת-יבובתי... שיחקת בי והשתעשעת איתי... אלה היו חיי הנישואים שלנו".
- נורה לא מקבלת את החברה שבה היא חיה, איך יכול להיות שהחברה לא תסכים שאישה תציל את חיי בעלה? הלמר טוען שהמוסכמות החברתיות הן החשובות ביותר. היא לא מוכנה שהמוסכמות החברתיות ינהלו את חייה.

- נורה מבינה שהנס לא התרחש, ובעלה הפקיר אותה. היא רצתה לראות שבעלה יעמוד לצדה אפילו אם לא הייתה נותנת לזה לקרות ואף שהיא הייתה עוצרת אותו מלעשות זאת בכל מקרה. הלמר לא מבין על מה היא מדברת: לטענתו אף אדם לא יוותר על כבודו למען מי שהוא אוהב. נורה עונה לו: "מיליוני נשים מקריבות את עצמן למען האהבה".
- דמותה של נורה מצטיירת בפני הקורא כדמות חריגה ושונה מהמקובל, שוברת סטראוטיפים, ומפתיעה בהתפכחות שהיא עוברת ובדברים שלמדה על עצמה.